

www.uns.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

БРОЈ 32.

ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 8. АВГУСТА 1893.

НЕСНИШТВО

* * *

недоглед даљни пучина се вије
 А таласи бурни дижу се и пене,
 Гневно море шуми и срдито бије
 О обалу стру и жал испод мене —
 И што већма пада сумрачак и тмина,
 Све се већма ори из мрачних дубина...

Гликну сиви галеб и мимо ме прну,
 За њим други журно са цвркутом нагли,
 И далеко тамо у недоглед прну
 И задњи се гласак изгуби у магли...
 И под крилом мрака и вечерње сени
 Опет море гневно диже се и пени.

Дуго тамо сетно блудило ми око
 А лагана мисо вијала их летом — —
 И свечана туга диже се високо
 И уздахнух тихо у сећању светом...
 Над пучином бурном ширила се тмина
 И вечита песма из мрачних дубина...

20 јула 1893.

Јов. А. Дучић

ЗАПИСИ

Мена душа то је сунце нашег тела,
 Сав је живот мрачан без добријех дела.

Може Јупитеру сав свет да се диви,
 Ти не веруј чему разум се противи.

Ако умеш чешће у друштву ћутити
 Више ћеш се смејат', мање се љутити.

Та људи имају јаке, оштре зубе
 Па често с' уједу онда кад се љубе.

Не може сам себе човек претопити:
 Какав је такав се мору и родити.

Побожност, учтивост то је каткад маска
 Да с' Богу и људма због користи ласка.

Озбиљни су људи лудорије сити,
 С тог у сваком друштву немој најац бити.

Што се жалиш на свет? — Он је леп и красан,
 Ако си ти зао, он ти је ужасан.

Та пакосно срце боде и уједа,
Слика му је ружна: као жеж изгледа.

Кад зрелим мислима овај сав свет пређеш,
Шта се год догоди, чудити се не ћеш.

Кад те когод хвали, немој да с' радујеш,
Буди мало наглув, када грдње чујеш.

„Записи досадни макар да су кратки!“
Завите бонбоне па ће бити слатки.

Љ. П. Н.

И Ж К А

Мој је рођак живео са мношвом у осамљеној кући не далеко од варошице К. Био се повукао пре месец дана у ту самоћу да се одмори и отпочине, једном речи: да опорави своје ослабеле живце, како ми често говораше. Био је некада позната личност у ђачким круговима; весео, пун заноса, често чудноват, но увек пријатан и добра срца. Положивши с добрим успехом правничке испите на бечком свенаучишту, скитао се од неко доба по Далмацији, оклевајући, да ступи у службу. У осталом бијаше имућан и безбрижан, а за частима није ни из далека тежио.

— Ипак треба човек да ради, да тело и дух вежба — понављаше ми често — јер без тога ослабе живци, слабо човек пробавља, нерасположен је, дух му је мамуран.

Тај израз бијаше његова тековина те би се сваки пут весело смешио, кад би могао да га протури. Па и за време нашег заједничког боравка у поменутој кући остајаше веран свом начелу те се од јутра до мрака и душевно и телесно вежбаше. Његова скромна собица бијаше пуна сваковрсних књига, разбацаних тамо амо. У кутовима собе и покрај ниске гвоздене пећи, усијане од јутра до мрака, као да смо у сред Беча, могао си назрети гвоздене тешке кугле, сабље, пушке и сијaset других предмета, којима се одушевљава »sportsman«.

Него, и ако се мој рођак бијаше настанио у ту кућу, »да поправи своје ослабеле живце«, немојте мислити, да је Бог зна како рђаво изгледао! На против, виђао сам га често пута у Бечу блеђег, слабијег, спужденијег.

Којешта! Ја ту вас дан сравњујем а ни сам вам га честито ни приказао! Дакле, де да испуним своју прву приповедачку дужност, а ако сам задоцнио, немојте ми, за Бога, замесити; та и ја сам човек, могу погрешити.

Еле, ево вам слике: Осредњег узраста и витка покрета, мало угнутих груди и не баш омашних плећа, дугачка, испружена врата и

правилних црта на глави, мој рођак изгледаше потпуно симпатично и оним физијогномистама, који траже длаку у јајету. Загасита боја његова лица не допушташе често ни најсмелијем испитивачу, да опази лаку промену бледила или руменила, по којој неко некоме каже: »Данас добро — данас зло изгледаш«. Дабогме, могао је он, као и сви људи, пребледети или поруменети, али требало је то у јачој мери да буде. Лекар, који би га хтео на први поглед колико телесно толико душевно да прозре, морао би се обазрети и на његов поглед, на његове подочнице и на смех му.

Мотрио сам га често те сам по разним променама на та три места судио о његовој болести и здрављу, о његову заносу и о »мамурлуку духа«. По каткада се зеница засија, растегну се очни капци, подочнице се угну и потамне, кроз отворена се уста виде његови бели зуби. Болестан је без сумње. Но каткада опет весело ћерета, па ми приповеда разне згоде из ђачког живота; на једном се пренерази, поглед му постане проницавији и дубљи, трепавице лагано задрхћу, бледило удари у образе, али га загасита боја образа не прима те се и најрастегнутији вали бледила преливају подочницама, уснице се стопе у осмех; у томе су осмеху његови назови, у бледилу је његово стање, у погледу његова душа... До душе и његово високо чело игра важну улогу, али се боре на њему појављују често па те често и варају.

Кад се збивало ово, што сам рад да приповедем, изгледаше, како рекох, боље. Набрекле јабучице одсевају здрављем, поглед лута весело сад амо сад тамо а осмех равнодушан, као у човека, који је важно неко животно питање претурио па га више ни бригеша. Ипак на цртама његова лица, на које и ђачки живот бијаше оставио дубљи жиг него ли парараграфи, назирем исте те тачке, непретресене успомене, тајне приче, дубоко, дубоко негде закопане, зачињене насладом успомене, огорчене помишљу, да се никада вратити не ће.

Веран и нераздељив друг у добровољном заточењу мог рођака бијаше красна ловачка кучка, која се звала Илка.

— За што си јој надено то име, тако ти Бога? — запитају једном мог рођака.

— Зарад успомене — одговори ми. — Причају ти једном ту успомену — додаде, намрштивши високо чело и уздахнувши тешко.

На том је и остало, те сам и даље стрпљиво очекивао »успомену«, не запиткујући га више; та знао сам добро, да он дрскост не мари и да ће ми »успомену« једном испричати, кад буде расположен.

Наше су собе биле на првome спрату, доле су живели газда и газдарица, држећи отворену крчму и продајући духана, као што се то обично по Далмацији виђа. Слегале се у то полуградско а полусеоско легло сеоске вуцибатине и лоле, људи без алата и заната, судски рубачи и жандари; долазили би по каткада и трезнији људи, да у име попудбине »опале« по литрице и по коју паметну рекну, али то већ бијаше ређе. Кола, која долажаху у варошицу К. или кретаху из ње, не устављаху се скоро никада пред крчмом, из проста разлога, што је, тако рећи, била на вратима града. До душе кочијаша свртаху некако умилно своје погледе на укусни ћирилски натпис и на бочицу вина, насликану поред њега; по знајући добро, да ће им жеља остати само пуста жеља, тераху даље, угушујући своју пожуду, а шибајући неколико пута јадне коње, ни криве ни дужне.

Газдарица нам спремаше обед и вечеру свесрдно и по врло јефтину цену; што се каве и осталих obroка тиче, приправљаше их главом мој рођак, налазећи и у томе неко »вежбање«. Најомиљеније пиће бијаше нам чај, који мој рођак добиваше од неког поморског капетана. Сркасмо га с особитом насладом после вечере, претресајући сад једно сад друго питање и пушећи цигарете изврсног херцеговачког духана, који нам поменути сеоске вуцибатине кришом продаваху, каткада, дабогме, по скупе новце. Кад бисмо се добро наћеретали, отворили бисмо прозоре, или боље: оканца, да чист ваздух уђе у собу, провели бисмо неколико минута у мојој соби и растали бисмо се око девет или најдаље десет сахата.

Једне вечери, лицем 20 јануара, газдарица бијаше донела пре, но обично, вечеру, извињујући се, да никога више у крчми нема те да жели лећи, да од студени не скапа.

— Лако је њима — рећи ће, ослотивши нас у трећој особи, по обичају наших тежака — седити у врућој камари и разговарати се; али ја сам стара и немоћна, муж ми лен и тврдица, утрнуо ватру, на лега', а ја јадница да овако ћулим ка' вештица... Газде ће ме кумпатити, је ли?

Мој рођак не замери, допрати је, шта више, до врата па се врати столу.

Бијах опазио нешто чудновато: кад је стара изустила реч *вештица*, он је прожда погледом као стрела, трепавице му задрхташе, а уснице се лагано скучише, као под упливом електричне струје.

Нисам га хтео запиткивати, знајући добро, да ће, ако што има, само избити на површину и без мога утецаја. Седох дакле весело за готову совру, те прегох да се поштено одужим мишљењу, које Бечлије о нама Далматинцима стеку, кад нас каткада при богатој соври у престоници виде. И мој се рођак показа доследан у томе, те би се Илка те вечери слабо била омастила, да се случајно није нашло обилно костију у зготовљену јелу.

Вечера прође као обично те мој рођак настави воду за чај у некој машини, врло сличној на руски самовар. Него, на моје велико чудо, опажах код мога рођака постепен немир: сад отклањаше крух, тањире, вилице, ножеве око себе, сад грчевито, мал те не љутито, мо-таше цигарету, сад опет нестрпљиво звераше у настављену воду. Наједаред тако јако ошину јадну кучку, што бијаше тањир погазила, е мишљах: с ума је сишао. Кучка се покорно прибра, стаде умилно махати репом, приступи ближе к мени, чисто очима питајући: шта сам скривила? Мој рођак, све у жешћој нервозној трзавици, викну је опет к себи, те је љупким, скоро детињским задовољством стаде тапшати и миловати. Било је очевидно, да се покајао, што је учинио.

На пољу је била у истини студен да скапаш: дивља бура са Динаре, позната у целој Далмацији, удараше немилу о мала оканца, е мишљах: све ће поломити. Њезино звиждање кроз сухо грање чињаше ми се као јаук душа покојничких, те ме и нехотице пробијаше нека далека страва. Уз то вода стаде да кључа; мој рођак напуни наше шоље, процедивши чај, те седе према мени. Пашче сито и лено пружи се покрај пећи, скупи безбрижно шапе и стаде да дрема.

— Илка! — отпоче наједаред мој рођак, као под неким спољашњим утиском — да, обећао сам ти ту историју, а вечерас ти је морам приповедити.

Пас се трже па дремовним и полукрвавим очима погледа господара, но видећи, да овај и даље тера, не осврћући се на њ, задрема опет. Звонило ми је некако врло чудновато у

ушима оно »морам« и водило ме до Бог зна каквих закључака.

Не усудих се, да заиштем тумачења а место одговора сркнух неколико пута чаја, савих цигарету и наслоних се да удобно слушам.

Мој рођак мирним гласом, но у непрестаној трзавици, усијаним погледом и ироничним осмехом стаде причати овако.

(Наставиће се.)

Дамјан Ђ. Омчичук

КУЦ... КУЦ... КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

XI.

Како смо седели четврт часа. Он је гледао на страну, а ја сам гледао у њега и опазио сам, како му се коса изнад чела некако особито подигла и заковрчила, а то је, по сведоџби неког војничког лечника, кроз чије је руке прошло много рањеника, увек знак јака и суха жара у мозгу... Опет ми је пало на ум, да тога човека заишта тишти тешка рука судбине и да га несу другови бадава сматрали „фаталним“ човеком. И тада сам га и ја у души осуђивао. „Сељанка!“ мишљах ја. — „А да какав си ти аристократа?!“

— Можда ме ви, Ридел, и осуђујете — поче он у један пут, као да је погађао, шта сам мислио. — Мени је самоме... врло тешко. Но шта ће бити? Шта ће бити?

Подбочи се дланом о подбрадак и стаде грискати широке и плоснате нокте својих кратких и црвених, као железно тврдих прстију.

— Моје је мишљење то, Илија Степанићу, да вам се ваља најпре уверити, да ли су вам претпоставке оправдане... Можда је ваша љубавница још жива и здрава. („Да ли да му кажем сад прави узрок онога куцања?“ врзло ми се по глави. „Не — после!“)

— Она ми неје ни један пут још писала од то доба, од како смо у логору — опази Тегљев.

— То неје још никакав доказ, Илија Степанићу. Тегљев одмахну руком.

— Не! Ње за цело нема више међу живима. Она ме је звала...

Тад се у један пут врене к прозору.

— Опет неко куца!

Ја се и нехотице насмејах.

— Но, сад већ опростите, Илија Степанићу! У

овај мах су у вас такови живци! Видите: свањива. За десет часака ће и сунце гранути — сад је већ четири часа — а дању нема привиђења.

Тегљев баци на мене суморан поглед и, изрекавши кроз зубе: „С Богом!“, леже на клупу и окрену се леђима према мени.

И ја легнем и, наравно, пре него што сам заспао, помислио сам, на што то смера Тегљев, шта намерава... да себи одузме живот?! Каква глупост! Каква фраза! Сам од свје воље се неје ожењо... одбио је... а сад да се на један пут убије за то! Нема смисла за човека! Мора бити да се пренемаже!

С тим мислима сам заспао врло јако... а кад сам се пробудио, сунце је већ високо било одскочило на небу — а Тегљева не беше у одаји.

По речима слуге му беше отишао у град.

XII.

Тај сам дан провео врло јадно и жалосно. Тегљев се неје вратио ни на ручак ни на вечеру; а брата већ несам ни чекао. У вече се подигла гушта магла, још већа него јуче. Легао сам доста рано. Пробудило ме куцање под прозором.

Сад је био на мене ред, да стрепим!

Куцање се поновило, и то јасно и јако. Устанем, отворим прозор и видим Тегљева. Огрнут кабаницом, у капи, намакнутој на очи, стојаше непомично.

— Илија Степанићу! — повичем. — Јесте ли ви? Ми вас се начекасмо. Уђите. Јесу ли врата затворена?

Тегљев одрицаше главом.

— Немам намере да уђем — рече тихо. — Хтео сам вас само замолити, да предате сутра ово писмо батериском команданту.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У тај мах ми пружи повећи завој, запечаћен са пет печата. Зачудио сам се, но опет са свим механично узмем завој. Тегљев се тога часка створи већ на сред улице.

— Стан'те! Стан'те! — викнем. — Куд ви? Та сад сте и дошли! А какво је ово писмо?

— Обећајете ли ми, да ћете га доставити по адреси? — рече Тегљев и пође још неколико корака даље.

Магла је већ била покрила контуре његова лика.

— Обећајете ли?

— Обећајем... но најпре...

Тегљев се одмаче још даље и већ поче прелазити у продужену тамну пегу.

— С Богом! — зачу му се глас. — С Богом, Ридел! Не мислите о мени зло... Не заборавите ни Семјона...

Па нестале и те пеге.

То је било већ сувише. „О проклети фразеру!“ помислио сам. „Све само рачунаш на ефекат!“ Ипак ми је било непријатно; и нехотице ми је страх стезао груди. Бацим на се кабаницу па истрчим на улицу.

XIII.

Јест, ал' куда да идем? Магла ме захватила са свих страна. На пет, шест корачаја могло се још по нешто видети наоколу кроз њу, а даље дизаше се као зид, влажан и бео, баш као вата. Упутим се улицом кроз село, којем ту беше већ и крај: наша је кућица била претпоследња с краја, а даље се пружио пусто поље, обрасло где-где жбуњем и шипражјем; иза тог поља, на четврт врсте од сеопета, беше брезова шумица, а кроз њу је протицала река, која је текла мало ниже баш уза село. То сам све знао врло добро, јер сам толико пута све то видео дању; сад нисам видео ништа, и тек сам једва кроз густу маглу могао нагађати, где је земља а где тече река. На небу је стојао месец као каква бледа пега — но светлост његова баш као и прошле ноћи; он неје могао одолети тамној, густој магли, него је висео изнад широког, мутног застора. Изидох у поље и стадох прислушкивати... Нигде ни гласка; тек су само по где где шљуке цвркулале.

— Тегљев! — викнем. — Илија Степанићу! Тегљев!

Глас ми се губио око мене у неповрат без одговора; изгледало је, као да га сама магла неје пуштала даље.

— Тегљев! — поновим.

Нико се не одазва.

Пођем насумце напред. Два пут сам се ударио о плот, један пут сам се сурвао у јабу, а један пут

у мало несам патрапао на неког сељачког коња, што је лежао на земљи...

— Тегљев! Тегљев! — викао сам.

На један пут иза мене доста близу зачух тих глас:

— Но ево ме... Шта ћете са мном?

Ја се брзо осврнем...

Преда мном је стојао Тегљев с отпуштеним рукама, без капе на глави. Лице му беше бледо, но очи му гледаху живо и оштрије, него обично... Дихао је јако и отегнуто кроз отворена уста.

— Но, хвала Богу! — кликох ја у радосну потресу и ухватих га за руке. — Хвала Богу! Већ сам био пао у очајање, хоћу ли вас наћи. Зар вас неје жао тако ме плашити? Илија Степанићу! За Бога!

— Шта ћете ви са мном? — рече опет Тегљев.

— Хоћу... хоћу пре свега, да се са мном заједно вратите кући. А за тим хоћу, захтевам, захтевам од вас, као од свог друга и пријатеља, да ми одмах без околишења објасните, шта значи тај ваш поступак — и ово писмо за пуковника? Да се неје у Петрограду с вама десило што из ненада?

— У Петрограду сам нашао баш оно, што сам очекивао — одговори Тегљев, не макнувши се с места.

— То јест... Хоћете да кажете... Вашу познаницу... ону Машу...

— Одузела је себи живот — прихвати Тегљев брзо и као са неком злоћом. — Трећи дан су је сахранили. Неје ми оставила никаква писма. Отрвала се.

Тегљев је брзо и одрешито изговарао ове страшне речи — а сам је стојао непомично као камен. Ја плеснух рукама.

— Та ваљда неје? Да страшне несреће! Ваше се пророчанство испунило... То је грозно!

У смућености ућутах. Тегљев мирно и као свечано скрсти руке.

— Но ипак — започнем ја — што ми стојимо овде? Хајд'мо кући!

— Хајд'мо — рече Тегљев. — Но како ћемо наћи пут кроз ту маглу?

— У нашој соби гори на прозору свећа: ње ћемо се држати.

— Хајд'мо!

— Хајдете ви напред — одврати Тегљев. — Ја ћу за вама.

Упутисмо се. Ишли смо пет часака, а наш путевођа — свећа наша још се не указа; најзад и она засветли пред нама у две црвене тачке. Тегљев је мирно ишао за мном. Ја сам једва чекао, да што пре дођемо кући, те да дознам све потанко о његову несрећном путу у Петроград. Поражен оним,

што ми је рекао, као у неком покајању и сујеверном страху несам ни дочекао да уђемо у собу, него сам му казао, да сам јучерашње куцање ја узроковао... па како је трагичну последицу повукла за собом та шала! Тегљев је само то опазио, да ја у томе несам имао никаква удела, да је моју руку руководило са свим нешто друго, и то само, вели, доказује, како га мало познајем. Глас му је био чудновато тајанствен и подједнак, гласно је зајечао баш поред уха ми.

— Али ћете ме познати — додаде он — Видео сам, како сте се јуче насмејали, кад сам споменуо о сили вољиној... Познаћете ме и сећаћете се мојих речи.

Пред нама се указа махом кроз маглу прва кућица сеоска као какво тамно чудовиште... помоли се одмах и друга, наша кућица и залаја моја вижља, по свој прилици чувши мој глас.

Закуцам на прозор.

— Семјоне! — викнем слугу Тегљевљева. — Еј, Семјоне! Отвори брзо врата!

Врата шкрипнуше и отворише се; Семјон се помоли на прагу.

— Изволите, Илија Степанићу! — рекох ја и окренем се...

Јест, Илије Степанића већ не беше за мном. Нестало Тегљева, као да је пропао у земљу.

Уђем у собу, сав збуњен од чуда.

XIV.

Љутио сам се на Тегљева, љутио сам се и на сама себе, и то је изменило у мени ону изненађеност, која је с почетка овлада мном.

— Твој је господин полудео! — осврнем се к Семјону. — И те како је полудео! Одјуррио је у Петроград, вратио се, и сад све зазира и бежи! Ухватио сам га и до врата довео — и, гле, у један пут га нема! Опет утекао! Такове ноћи не бити код куће! Нашао је, кад ће се шетати!

„Само за што сам га пустио из руку?!“ укоравао сам сâм себе.

Семјон је ћутећи гледао у мене, као да се спремао, да ми нешто каже, но, по обичају тадањих слугу, само се мало проврпољи на месту.

— У колико је часова отишао у град? — запитам оштро.

— У шест часова у јутру.

— Па како? Је л' изгледао забринут и тужан? Семјон се опет проврпољи.

— Наш је господин паметан... паметан — поче он. — Ко ће њега схватити? Кад се спремао у

град, заповедио је, да му дам нови мундир, и обукао се и сав се увио.

— Како се увио?

— Увио косу. Па сам им спремио и штипалице. То заиста несам очекивао.

— Је л' ти позната каква госпођица — запитах Семјона — пријатељица Илије Степанића, име јој је Маша?

— Како не би знали за Марију Аљемподистовну? Лепа девојка.

— Твој је господин заљубљен у ту Марију... но, па шта је даље?

Семјон уздахне.

— Због те ће, због ње, због те ће госпођице и пропасти Илија Степанић. Та они су у њу заљубљени страшно, али се на женидбу никако не решавају, а жао му је одбити. То би била малодушност. Они је врло љубе.

— Шта? Она је доста лепа? — упитам га радознано.

Семјон ме погледа озбиљно.

— Само господа љубе таково шта.

— А по твом укусу?

— За нас... ми у томе не можемо ништа... никако.

— А што?

— Телом смо гадни.

— Кад би она умрла — почнем ја из нова — мислиш ли ти, да не би Илија Степанић њу преживео?

Семјон опет уздахне.

— То ми не смемо казати. Ствар је господска, а само је наш господин — паметан!

Узнем са стола велико и подебело писмо, што ми га је дао Тегљев, и станем га превртати у руци... Адреса је била на име „Његовог Високородија, господина батериског команданта, пуковника и кавалира“, са означењем имена, очинства и породице — врло читко и јасно написана. У горњем крају завоја беше написано: „*журно*“, два пут подвучено.

— Слушај, Семјоне — почнем ја. — Ја се бојим за твог господина. Изгледа, као да му се не врзу по глави најбоље мисли. Мораћемо га одмах, без оклевања, потражити.

— Добро — одговори Семјон.

— Истина, на пољу је така магла, да се на два метра не може ништа видети; али све једно, морамо покушати. Узећемо сваки по светиљку, а на сваком прозору ћемо зажећи по једну свећу — за сваки случај.

— Добро, разумем — рече Семјон, запали светиљке и свеће те се кречемо.

(Свршиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА БРЕХОВЈЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Наставак)

после бурне ноћи освану тако погодан јесењи дан, који има све пролетње чари. С благим раним поветарцем продираше ту животворни мирис пољски и шумски. После загушљиве собње атмосфере, где спаваху пијани витезови, после тих мрачних подземних јама, које заударашу на плесиву трулеж, изгледаше тај ходник као чудесан прелаз у други свет, камо никада не допираше звекет оружја, ни одјенси клетава и хуљења пијаних уста, ни задах крви. Кроз оне широке отворе у зидовима видело се, како се мења, у јесенске боје, зеленило дрвета и ледине... сунчани зраци расипаху се као дуга у капљама јучерање кише, што но их упијаху. А тај свет, пун боја, светлости и ваздуха, оживљаваше цвркун и врева птица, пробужених из сна, које се слободно лепршаху по грању.

Борковиц стајаше подуго, гледајући преда се. Упијао је пуним грудима чист, мирисан ваздух, и очи му добијаху други израз. Гаснули у њима плави блесци гнева и озарила их са свим друкчија светлост, као одсев оних сунчаних, благих блесана. Пређе руком по челу и лицу, као да хтеде збрисати с њих трагове ужасне ноћи. Поправи раскопчан, одрпан кафтан, одахну још једном и пође даље. Али сада ступаше полакко, пажљиво, да не поплаши те чаробне тишине.

На крају ходника, на вратима, која иђаху у собу Винчеве ћерке, указа се Агата. Одело јој беше сеоско, платнено, ноге босе. Испод бела покривала, које јој увијаше читав врат и главу, извириваше наборано, увело лице, које гледаше очима, пунима туге. Уочивши војводу трже се и устукну од страха. Али се одмах ниско поклони главом.

— Добро дошли! — рече. Глас брујаше сухо, безвучно.

Војвода јој живо прискочи.

— Како је код вас?... Како Марта?... — запита немирно.

— Још почива... — одговори Агата — здрава је.

— Јеси л' ју добро чувала? — питаше даље Маћко. Жена подиже руке у вис.

— А ко би ју боље чувао од мене! — повиче, — која сам ју од малена одљуљала на својим рукама... Јадно сироче!

— Не зови је тако! — прекиде живо војвода...

— Није она сироче, није сироче! ја хоћу да јој будем отац, заштитник и... све...

Агата тихо уздахну и заћута.

— Није питала за мене? — започне опет за час Маћко.

— А за кога ће да пита? — одговори жена извијајући, — никога на свету нема осим вас... њена родбина...

— Ћути! — крикну жестоко војвода.

Агата се трже поплашена.

— Не спомињи никада о њеној родбини... — додаде Маћко, савлађујући се — Марта нема другога рода осим мене, и мене треба да воли... А да јој ниси ти шта говорила? — запита наједаред, испитујући јој обличје пламеним погледом.

— Никада!... — одговори Агата. — Често ме жељно запиткује, јер то већ није дете, ни младо девојче, него девојка на сав мах... Време је да...

— Ћути! Ћути! ни речи! — плану опет војвода. — Успита ли за свет... за друге људе... за своју родбину... Ћути! Разумеш? ни речи! Ради спаса, ради живота њена и твога... ни речи!...

Говораше пригушеним гласом, који се, с хрסקањем, извијаше из груди.

Агата стајаше оборене главе, ћутећи. А војвода нестрпљиво трже врата.

— Још спава, и — шапну Агата, стојећи на вратима, као да му том речју и покретом хтеде бранити улаз.

Али Маћко ју отисну гневно, отвори врата и уђе. На прагу застаде, зверајући око себе...

Ни у краљевској соби не беше таквих красота, каке беху ту нагомилане. Високи зидови са свим застрти богатим завесама, тешким свиленим материјама; по земљи разастрти узорити сагови и зверињске коже; а околу различит намештај, богат, кипови ливени од туча, па и од злата, тако исто велике плоче, као штитови са ликом Мркога Вука међу јеленским роговима, којима беху притврђени набори оних завеса и свилених материја. А све то одсејаваше сада у сунчаном блеску и изгледаше као чаробан стан раскоши... У дну голема завеса, скупцена, скриваше улаз у другу собу.

Борковиц уђе и осврну се.

— На поље! — рече кратко Агата, која га праћаше.

И остаде сам у тој гизди и блештавој сјајности.

Савлада га непојамна узрујаност, које не могаше да обузда. Ноге му клецаху, лице побледи, а уста

дрхтаху као у грозници. Опираше се оберучке о зид, идући полакко, кораком без одјека, по меким саговима. Привукао се тако до оне велике завесе, подигао ју наглим покретом и нестале га за њом...

У Мартиној соби беше мрак. Кроз заслоњене прозоре пробијаше местимице трака светлости, падаше на земљу, покривену саговима, и одбијаше се блештаво на златотканицама и кадиви, којима беше украшена ниска, у дну намештена постеља.

Борковиц се наслони на зид, отвори уста и гуташе ваздух, тешко предисући. Срце му лупаше у грудима, као млат, широким дланом отираше зној с чела а напрегнутим погледом труђаше се да пробије таму и да види оно, што је страшћу наслућивао. И око се полакко навикавало на окњи мрак и спајало јасно на постељи прилику спаваћиве девојке.

Покривена лаким, свиленим покривачем, спаваше ћерка Винчева. Читаво лице, врат и пуне, округле руке беху откривене. Дуга, бујна, расплетена коса разбацана беше у неред и у златни вितिцама падаше до краја постеље, скупа с једном руком, која је рахат висила. Друга рука, јака као саливена, подигнута горе, пресомитила се више глаткога, белог чела, разгађенога у мирну сну. Полуотворена уста беху чисто насмејана... снажне, једре груди одисаху умерено, показујући се очима Маћковим без икака заслона, у свој лепоти својих убавих облика... Борковиц упро страстан, ватрен поглед у ту дивну женску... Читава му прилика отимаше се напред, сагибаше се, а најпосле се спусти на колена.

Пригушујући дах у стешњеним грудима, слушајући разговетно сваки удар срца, које је немирно куцало, пузио је војвода на коленима по земљи и допузио до постеље... Дрхташе грчевито, час пружаше руке, час их трзаше. А погледом, који сипаше варнице, обухватио читаву прилику Мартину, прелазиио је тим погледом по отвореним устима, по откривеним грудима и врату, а најзад прислони испечене усне на свилен покривач и удисаше, с раскошношћу, у себе његов мирис. Опијао се њиме, као пићем... Слушао је дисање спаваћиве девојке, гледао на њу и дрхтао...

— Мораш бити моја! — шапуташе... — пружићу руке, зграбити... загрлити... уста, душу спалити пољупцем!... Марто!...

И био би се устрмио на њу...

Ал' у то му паде поглед на њено бело чело, око кога се дизаху светлија пасма косе, као светитељска светлост... У сред тих светлих пасама, на левој слепоочници, опази око Борковичево криво знамење... малену, округлу повезу, по среди завезану... грб Наленча!

Војвода се стресе и ћипи с колена. Страсни огањ стаде гаснути у његовим очима, на које се стаде навлачити облачна магла. Усне се грчевито стиснуше.

— Ђаволски знак! — прогунђа кроз зубе... — Винчева ћерка... а ја ју волим... ужасна освета!

Крвави труп Винчев изиде му опет пред очи.

— Први твој злочин! — шапуташе му неки глас у души — па како ћеш сада да милујеш ћерку убијенога?...

— Она не зна и никада не ће дознати — одговараше мисао војводина, бранећи се. — За то сам ју отхранио, окружио краљевском сјајношћу... добро јој је ту, као у рају... Сломићу једном ту силу, која стаје међу мене и њу... Даље, утваро!... Како је лепа!...

Усплатметше новим огњем очи војводине и упише се страсно у прилику Мартину. Она удиљ спаваше, али, као први освитак на небу пред зору, тако се и на том обличју, још сану, одбијаху већ блесци мисли у пробуђењу... Мицаху се уста, трептаху веће, обрве се на челу скупљаху, а груди одисаху јаче, таласајући се... Марта подиже спуштену руку, испружи ју и, не отварајући очију, протегну читаво своје тело, које се, под мехким покривачем, лакко угибаше, истичући девичанске облике.

Борковиц се мимовољно трже од постеље, једним кораком прескочи простор, који га дељаше од улаза и ишчезну за завесом. Претрча трком прву собу и, не гледајући на Агату, која немирно чекаше на вратих, рече нагло:

— Иди к њој... буди се!...

За тим довикну:

— Реци јој, да сам се вратио, да сам јој донео дивне дарове... нека ме чека... за час ћу се вратити.

И отрча.

Агата погледа за њим смржњом и одвратношћу.

— Боже дај, па те пакао што пре прогутао! — шапу. — Дарови твоји на крв заударују... Знама ја, шта ти хоћеш... али не ћеш успети!... не ћеш успети! Ваља утећи... Пре ћемо обе погинути, него што ће бити, како ти желиш!...

И уђе у собу.

У часу, кад је војвода клечао код Мартине постеље, снии јој се витез Јанко, лепши него икада, сав озарен, радостан, па ју зове к себи. И Марта, смешкајући се, леђаше к њему, испруживши беле руке. Ал' наједаред ју време неко притиште и не даде јој да узлети... Диже се шум силовите буре, тешки облак заслони јасну прилику витежеву. Неодољива нека снага, силна, привлачаше ју к себи, а

WWW.UNILIB
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

страстан, пригушен глас, који одјекиваше у њеној души, глас грознога господара, викаше јој:

— Марто! Марто!

Осети близу себе војводу. Претрну и пробуди се, обзирући се бојажљиво око себе. Не беше никога... само тешка завеса, која покриваше врата, лелујаше се, као од ћува ветрена...

Њипи Марта на ноге, притрча прозору, одслони га, па се загледа часком у дивно јутро. Тешке се мисли разлетише, неко уздање уђе у срце, скупа са успоменом на данашњи сан. Можда се војвода не ће тако брзо вратити... можда се витез-краљевић појави данас и она с Агатом к њему похита — утече!

Стајаше тако замишљена на том прозору — вита, бела, покривена само белим рухом, испод кога се разговетно цртаху чаробни облици њена тела. Развила се она сада у дивну женску, пуну снаге, а уједно таке дражи, која привлачи и подјармљује. Потресала је главом и рукама забацивала увојке косе, боје растопљенога у огњу злата, који, на челу и са стране светлији, одсејајиваху у том часу, као ауреола у сунчаном блеску; на тај се блесак развукла уста њена у осмеху, у њему се купало сада бело јој тело. Томе сунцу, које ту само крадом завири преко висока зида, иза те шуме, која свет сакрива, на широки простор она мора утећи по што по то!...

Неки шум се зачу на вратима. Уђе Агата.

— Мајко! — повиче Марта, спазивши ју — мајко! — понови, јер тако ју зваше увек, кад беху саме, у наточ забрани војводиној — данас ћемо утећи изван зидова... иза шуме, у свет!

Ту последњу реч изговараше увек с дивним заносом. Осећало се у брујању њена гласа, да се у тој једној речи, којој не могаше потпуно ни разумети права значења, садрже све живе жеље, сви снови њене душе.

Стара дадиља задрхта. Отојичје и сама изговорила реч: бегство... али у Мартиним устима забруја јој она као смртна пресуда. Осећала је преку потребу спаса, а никако не имађаше снаге, да изврши намеру.

— Утећи ћемо, Агато! — понови Марта, приближујући се дадиљи — утећи ћемо... обећала си! Је ли тако?

И стаде пред њу с питањем на отвореним устима, с молбом у озареном погледу.

— Војвода се вратио... — промрмља стара, гледајући намрштено у земљу.

— Вратио! — понови полугласно Марта.

Скупише се обрве над тамним очима, стиснуше се уста. Израз боне обмане и разочарања пређе по мућеном јој, наједаред, лицу.

— Доћи ће амо за који час — одазва се часом Агата — и донеће нове дарове...

Марта ништа не одговори. Окренула се прозору, спустила руке и загледала се тужним очима у даљину.

Агата притрча и загрли ју.

— Не жалости се, краљице моја! — рече нежно, гладећи јој злаћану косу тврдом, храпавом руком. — Не жалости се, доћи ће време!

— Али када? када? — прекиде Марта, отимајући се из њена загрљаја и гледајући ју готово гневним погледом. — Сваки се дан започиње једном надом и завршује се увек једном те истом обманом... Недобра Агато!...

— Ја бих ти небо привукла! — одговори дадиља са сузама у гласу — али, шта ја могу, осим плакати, а и суза већ нестаје.

Марта се брзо окрете њој и, савијајући јој руке око врата, нежно ју загрли.

Агата стаде гласно јецати.

— Бедна си ти, краљице моја, голубице сјајна! јадно сироче! — јечаше у јецању.

Марта белом руком отираше сузе, које се сливаху низ смежурано лице дадиљино.

— Не плачи! — говораше — јер ми је још теже... Црна ме чежња мори, за чим? не знам ни сама... ваљда за оним, што сам видела у сну...

Скиде руке с Агатина врата и опет тужним погледом погледа у даљину, у зрачну просторију, која се виђаше кроз прозор.

— Добро ми је ту — шапну, као сама себи — а ипак... тако ми је загушљиво, тако тесно, така ме жалост обузима, да бих оставила све... све... и отишла, куда? не знам ни сама, само бих отишла одавде, изван тих зидова, који ми сакривају свет... Од кад сам с тобом изишла један пун изван њих...

— Тихо! — прекиде престрашена Агата — тихо! да чује војвода!...

Марта се наједаред исправи читавим телом. Из тужних јој, готово сузних очију стрељао је блесак, уста се охоло напрћише. Потресе главом и нестрпљивом руком забаци златан прамен косе, који јој падаше на чело.

— Војвода! — понови, — а за што да га се ја бојим? Назива се мојим родитељем, а не господарем... а ја нисам робиња! Та свакоме је служи његову просто ићи, куда му је воља. За што би мене за увек затварао у тим зидинама?... Казаћу му то данас, када дође! нека ми да слободу!...

Агата полети к њој.

— Краљице моја! — викну. — Не говори ти ништа... ни речи! Несрећу ћеш навући... несрећу!

Марта одгурну сада стару дадиљу.

— Не говори ти мени — рече, — ако ме милујеш... Запушаваш ми уста, а за што? Бојиш га се, ја га се више не бојим... Мора учинити, што га будем молила...

— А шта хоћеш да га молиш? једва измуца Агата.

— Да ме пусти одавде! — повиче Марта с пламеном у оку.

Усне јој дрхтаху, а поздрве се сваки час надимаху; по лицу изби румен.

— Мора то учинити! — понови. — Ја писам робиња! А мени се чини, као да сам ту у затвору! Завидим птици, која слободно лети... завидим црвима, који слободно гмижу, а ви мене држите у затвору... за што?

— Зар те ја држим, миловање моје! — зајеца Агата, кршећи руке.

— Ти и он! и сви! — крикну Марта. — А зар ја знам ко?... Видим само стражаре око себе, који не говоре речи, или говоре језиком, који ја не разумем. Осим твога гласа и војводина, другога не чујем... осим тога света, што је у тим зидинама, другога не познајем... А хоћу да га познам! хоћу да видим! желим!

— Хоћеш смрти моје! — јекну Агата.

Тај очајни крик текну Марту; приближивши се дадиљи, загрли ју опет око врата.

— Не говори тако! — одазва се боно. — Ја не ћу, да ме оставиш... С тобом ми је најбоље...

И спуштајући главу на Агатино раме, гледаше разнежено у уплакване јој очи.

— А ипак... — говораше даље полугласно — та глуха тишина околу... дуги, дуги дани у том замку, међу тим зидинама и стражарима, несносне су муке за мене!... Често се ноћу будим и осећам,

како ми крв гори у жилама... у глави ми се мути... Не ћу дуже ту да останем! Као она птица, коју сам уловила једном зими и затворила у тој соби, а која је дихала, као ја, немирно и лупала собом на смрт о зидове, погинућу, ако ме не пустите!...

— Краљице моја! једино миловање! — зајеца опет Агата, — умири се... чекај! Одвешћу те, куда хоћеш, само чекај! Војвода ће отићи, а онда...

Засветлише се очи Мартине.

— Онда ћемо утећи... добро! — повиче.

— Само с војводом буди пажљива... не говори ни речи!

— Не ћу.

Пришла је прозору, одахнула дубоко и опет се загледала у даљину замишљеним оком.

— Данас... — одазва се за час, пружајући руке — данас га видех у сну тако јасно, као тамо, пре, на јави...

— Кога? — изусти Агата са страхом у гласу.

— Свога сјајнога витеза! — одговори Марта. Видех га... смешкао се на ме, пружао руке... Не задржасте ме... ја одох к њему... морам да идем!

— Дете... дете! — ублажаваше Агата, грлећи опет Марту, — то беше сан или привиђење... Кога си ти ту могла видети?... Заборави! Морао је то бити један међу стражарима, који ти се причинио у раној магли, као леп витез...

— Не! не! — прекиде одлучно Марта. — Не беше он таки, као ти, што их ту виђам... Диван беше и леп... Тражићу га, кад одавде умакнем... Морам га наћи! Војводи не ћу ништа говорити... али ти држи реч... утећи ћемо!

Агата не имађаше више каде да одговори на то питање.

Настаде трка и узбуна на ходнику.

(Наставиће се)

ПОУКА

МОЗАК У ЖИВОТИЊА

Аристотел је држао, да човек има најтежи мозак међу свима животињама, кад му се тежина упореди са осталим телом. Што је Аристотел рекао, дуго је остало и тек једва се дознаде, да то не стоји. Но од то доба је тек тешко било наћи и одредити, у каквој је вези тежина мозга са душевним способностима у појединих људи. Човек зацело заузима прво место међу свима кичмењацима, но ипак има великих животиња, код којих

је мозак, кад се просто на кантару мери, тежи од људскога а кад се мозак човечји упореди са телесном тежином му, онда је мозак његов заостао не само иза мозга многих мањих сисаваца него и иза мозга многих птица певачица. Па и код самих људи при упоређивању није се слагала тежина у мозга и тежина у тела: у опште се држи, да су мушки просеком душевно способнији него женске и у мушкога је мозак на кантару тежи од женскога

мозга, али, кад се мозак и једнога и другога упореди са тежином у телесих им, онда је мозак у женскога просеком тежи.

Тежина мозга зависи сигурно код сваке животиње од два фактора: од тога, колико је велико тело у ње, и од тога, какве су и колике су душевне способности. Ако су две животиње душевно отприлике једнако развијене а телесно су јако неједнаке, свагда је у веће и мозак тежи, ако се не узме на око тежина у тела им. Ако су две животиње једнако тешке а јако неједнако развијене у мозгу, увек је развијенија животиња тежега мозга.

Кад су животиње душевно на једнаку степену, њихов мозак не добија и не губи у тежини тако, да тежина у мозга износи свагда исти део од тежине у тела, већ мање животиње имају тежи мозак. Ово је од толике вредности, да многе животиње, поређане по тежини у мозга, ако се она упореди са тежином у тела им, ни су и развијеније, ако им је мозак тежи: већином код мањих животиња боље излази него код већих. Ево неких примера:

У ситнога миша (*Spitzmaus*) је тежина у мозга двадесет и трећи део од тежине у тела, у човека тридесет и пети део, у пољског миша седамдесет и пети део, у зеца двеста двадесети део, у делфина четиристотинити део, у слона петстотинити део, у гренландског кита петнаестхиљадити део; — између птица наводимо: у модре сенице шеснаести део, у ласте сеоске двадесет и други део, у стрнадице тридесет и други део, у барске совуљаге педесет и први део, у крагуја седамдесет и други део, у јаребице сто и осамдесети део, у фазана две сто и седамдесети део, у ноја хиљаду и две стотинити део.

Видимо дакле, да код мањих животиња мозак чини већи део од тежине тела или другим речма речено: код мањих животиња на грам тела им долази више мозга него код већих.

Па како да се то протумачи, како да се то разуме? Зацело ће јасно бити ово, ако се узме на ум, да мозак не врши само душевне функције него има дужности да обавља и код промене у материји телесној, дакле да одговара и чисто соматичним сврхама.

Промене у материји тим су јаче, што је тело у животиње мање: код мање животиње срце брже куца, мања животиња брже дише, брже храну вари, чешће је гладна него већа. Ово опет долази отуда, што су мање животиње сарамерно веће површине.

Да ово боље протумачимо, узећемо пример врло прост: нека су два животињска тела потпуно истих особина и истога облика и то коцкастога, дакле као

у геометрији. У једне коцке је сеченица, рецимо, један метар а у друге два метра, те је тако површина у прве шест квадратних метара а у друге двадесет и четири; тело у једне животиње захвата простор од једног кубног метра а у друге опет осам. По томе дакле долазило би код мање животиње шест квадратних метара на метар запремине а код веће само три, а штогод је већа површина, тиме тело више топлоте издаје, те је по томе и живља измена у материји.

Ако сад узмемо, да ће мозак, вршећи соматичне функције, бити већи са јачом изменом у материји, дакле са већом површином у тела, то се површине у тих тела односе као трећи корени из квадрата запремине. Како пак са маленом погрешком смемо место запремине узети код животиња тежину, то се да рећи, да се површине односе као трећи корени из квадрата тежине.

Исто тако треба да се односи и мозак у своје раду, ако врши само соматичне функције; искажемо ли пак рад мозга у његовој тежини, то треба да се тако односе тежине у мозга код обе животиње.

Нашли смо дакле, како се морају односити тежине у мозака код животиња, ако узмемо на ум само соматичне функције мозгове а душевне испустимо. Пођимо сад мало даље. Кад се прорачуна трећи корен из квадрата тежине, добићемо, да треба ту тежину потенцирати бројем 0.666.... Знамо ли дакле у опште тежину тела разних животиња, треба нам само ту тежину дићи на степен 0.666... па да нађемо, како се односити морају тежине мозгова у тих животиња; разуме се, душевне особине не смемо имати на уму. Дакле број 0.666.... игра улогу у соматичним функцијама, с тога га и назива Снел соматичним експонентом.

Узмемо ли, да и душевне способности утечу на тежину у мозга код животиње, то се мора број 0.666.... свакојако још неким бројем помножити, који ће показивати, како тежина мозга од тих способности зависи. Овај број зове Снел психичан фактор.

Кад се све то добро промотри а уз то се сетимо, да рад, који има измена у материји да изврши, не зависи само од површине него и од масе у животињскога тела, онда излази, да соматичан експонент не може баш бити 0.666.... но да мора по свој прилици већи бити а особито због тога, што тежина у мозга не мора расти потпуно са радом, који мозак обави.

Код животиња топле крви измена у материји равна се готово свуда по истим захтевима, с тога ће код таквих животиња соматичан експонент бити

скоро свуда једнак, догод имамо посла са одраслим животињама. Да га нађемо, требало би да знамо, колико су тешке две животиње, које су душевно једнако развијене а по величини јако различите но да су сличнога облика, уз то би нам морала бити позната и тежина у мозга.

Па ипак није то тако просто, како изгледа, јер у истини нема две животиње геометриски сличне а врло неједнако велике а друго душевне особине разних животиња не можемо никад тако измерити, да казати смемо, е су математички једнаке. Никако се даље не смемо позивати ни на бројеве у појединим примерима, већ се морају узети бројеви просеком, да би се дошло до што тачнијих резултата, јер код сваке врсте животиња мења се сразмера час јаче час слабије па и код једне и исте животиње није та сразмера непромењива: она се мења према томе, чиме се животиња храни и како је сита. Чак се рећи сме, да друге погрешке према овима, које се никад уклонити не могу, и нису погрешке и да бисмо по њима све животиње вреле крви могли узети да су сличне.

Да бисмо животиње по психичноме фактору средити могли па да ред не буде наред, као што је то, кад се упоређују животиње по тежини мозга, било само на кантару било са погледом на тежину у тела њихова — треба много и тачно истраживати на свакорвним животињама.

Тек свестраним, многим и тачним испитивањима могу се наћи душевне особине. Особито се мора истаћи, да треба узети само потпуно развијене животиње, уз то не смеју бити сувише масне нити болешћу измршавеле. Баш бог овога је тешко испитивати људске лешине. Храњене и гојене животиње не треба узимати; у опште домаће животиње нису поуздане. Како је ово несигурно, ево примера: један испитивач (Leuret) нашао је код једне гуске, да је мозак четири стотине шездесет и седми део од тежине у тела јој а код друге тек три хиљаде и шестстотинити.

Ма да се до данас овим захтевима није могло доста учинити, ипак је Ото Снел много рачунао по истраживањима од Лерета (Leuret) и дошао је тим путем до неких резултата, који су, по њему, таки, да можемо бити задовољни.

Соматичан експонат је за све животиње вреле крви близу 0.68. Ако узмемо овај број за соматичан експонат, онда ће психичан фактор бити код мушкога 0.87441, просеком од испитаних 559 лешина; код женске 0.86557, просеком од испитаних 347 женских лешина; код саји (мајмуна) 0.4258; код гибона (мајмуна) 0.30062; код слона 0.21564;

код делфина 0.20538; код веверице 0.11676; код ситног миша 0.061322; код зеца 0.059597; код пољског миша 0.045576; код гренландског кита 0.012671; — међу птицама наводимо: код гаврана је психичан фактор 0.16769; код модре сенице 0.12998; код барске совуљаге 0.12606; код сеоске ласте 0.10384; код стрнадице 0.0926; код крагуја 0.07791; код ја-ребице 0.037563; код фазана 0.03427.

Психичан фактор код човека потпуно одговара ономе, што и очекујемо, јер човек надмаша све животиње; мушки је уз то у неколико савршенији од женскога, но свакојако се мења, те по томе не би тешко било наћи, где би психичан фактор код женских већи био него код мушких; исто тако дало би се обрнуто и то наћи, да је у мушкога мозак упоређено са телом већи него у женскога. Ово би се особито догодило онда, кад бисмо просеком узели из мало примера.

Пада у очи, да је психичан фактор код мајмуна гибона мањи но код других испитаних мајмуна, ма да је гибон човеку најближи. Лере је мало пазио, да ли су животиње, које је испитивао, израсле или не. Уз то морамо знати, да је гибон у опште од многих мајмуна слабо жив, па то мора бити да се опажа и у тежини мозга. Код неких несташних животиња, као код веверице, приличан је психички фактор, ма да је животиња слабо развијена; то долази зацело од велике подлоге у мозга.

Не би рђаво било, кад би се при испитивању пазило баш на везу међу појединим деловима у мозгу. Но то је врло тешко.

Мале животиње губе ветрењем за време мерења толико воде, да јако буни резултате. Мозак у ситнога миша изгубио је за по сата 8 процената од првашње тежине, јер је пала са 0.125 грама на 0.115 грама; мозак у кртине био је тежак, док је цео мерен, 1.037 грама, а кад су га на три главна дела одделили, па за себе измерили, био је тежак тек 0.999 грама, изгубио је дакле ветрењем за време мерења 0.038 грама а то је 3.7 процената. Због тога је баш и морао Снел испитивати само целе мозгове.

Поред овога треба да се има на уму и то, што мали мозак има сарамерно већу површину, дакле и више места за сиву pokožицу него велик мозак. С тим је у вези и то, што велике животиње у опште имају више бразда на половинама можданим него мале.

Снел завршује свој чланак тиме, што каже, да се тек многим истраживањем и многим материјалом даду овака питања потпуно решити, но он се не нада, да ће то због времена моћи решити, с тога

је и изнео резултате својих досадањих испитивања у томе правцу.

По целој би ово био до сад крај:

Тело много више својом површином утече на тежину мозга него запремином. Да се овај утецај истисне, те да само душевне способности из тежине мозга читати можемо, мора се узети, да мозак зависи од производа два фактора, од којих један ра-

По Отону Селу

сти и опада са душевним способностима, и то је психичан фактор, а други се фактор добије, кад се тежина у тела потенције бројем неким — са соматичним експонентом; овај је код кичмењака топле крви близу 0.68. Уреде ли се животиње по психичноме фактору, добијамо ред, који почиње са најобдаренијим животињама па постепено се спушта све на необдареније животиње.

С. Милованов

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОКСИМ НОВИЋ ОТОЧАНИН

(ПРИЛИКОМ ДВАДЕСЕТПЕТГОДИШЊИЦЕ ОД СМРТИ МУ)

азни су узроци утецали, да се у Срба све до данашњих дана одржао песнички дух. Политичке неприлике, које са доласка Турака задесише балканске народе, снага њихових предања и обичаја, живот им у велике објашњују постанак и развитак српских јуначких песама. Ова појезија од увек је била а и сад је још у облику усмених предања, која се у садашњем добу просвете доста брзо гасе.*) С тога је и било крајње време, да се нађе духовит и вешт човек, који би верно прибележио и покупио ове народне умотворине, које су »производ српске народне музе, најдуховитије међу народним музама модерне Европе«. И тај се човек на послетку јави у лицу Вука Караџића. Осим услуге, коју је Вук учинио српском народу, Вук је стекао славу, што је био »један од главних радника на покрету, који је обухватио целу Европу и гонио све народе, да сабирају и у облику народне књижевности приказују првобитне, некада презрене споменике своје мисли и свога језика — народне умотворине, песме, приповетке, пословице итд.«

Множина и распрострањеност српских народних умотворина најочитије се види баш код Вука. Млад човек издаје 1814 године, не народне умотворине српске, него само песме, и то оне, које он неје скупљао, него оне, које је »запамтио, када је још овце и козе чувао«, а морамо узети, да их је доста заборавао, као што вели, да је »онда имао раз-

личнога рода пјесана, пет пута више а десет јасније него сад« (кад их је издавао г. 1814).

Бистро око Вуково увиде одмах, да је кратки човечји живот врло мален, да би се могле све наше умотворине скупити, јер вели: »Кад сам ја у мјесту рођења оволико пјесана чуо, и без никаквога намјерења запамтио; то је наравно, кад би се тко потрудио да би могао сабрати велику књигу«; за то се он доцније обрати својим пријатељима и познаницима, молећи их да настоје, да што скупе. Али од свију тих помагача Вукових истиче се *Јоксим Новић*, који је својим радом око скупљања народних песама готово тако исто знаменит и тако исто заслужио хвалу српског народа, као и Вук.

Јоксим Илић пл. *Новић Оточанин* родио се на Благовести 1807 године у Лици у оточкој жупанији у Врховинама. Отац му се звао Илија, а био је официр, и због јунаштва, које је показао борећи се против Француза, добије племићство и постане потпуковник. Доцније се пресели у Срем. Јоксим је ишао у школу у Сремским Карловцима, философију је слушао у Јени и Хали и ту је са славним Коларом друговао; мађарска права је слушао у Шарош-Патаку а немачка у Бечу.

Учећи се у Бечу, становао је код славног научника Копитара. У исто време бавио се и Вук издавањем народних песама, те му је Јоксим много помагао у избору а и у поцуњавању и пречишћавању језика, јер је Јоксим познавао још онда добро народне песме, јер је одрастао и он на врелу српских народних песама а и доцније у Срему беху му очиној

*) Овако од прилике тумачи научник француски а велики пријатељ српског народа, Огист Довон, постанак и развитак српских јуначких песама, од којих је он добар део превео.

кући мили и свакидашњи гости наши слепци, особито Вишњић.

Живот Јоксима Новића врло је буран. По што је свршио науке, сиће доле оцу у Срем. Но неје се ту дуго бавио. Жестока му младићка крв и неки случај учинише, да се Јоксим морао уклонити — и он ускочи у Босну те се за њ неје знало много година. За то време је обишао све земље, у којима српски народ живи. То путовање по земљама српског народа беше Јоксиму најбољи факултет за доцнији му рад. У томе путовању спријатељио се Јоксим са чувеним породицама босанским, са Видајићима, Мамутбеговићима и другима, а лично се познавао са славним арабашама: Пецијом, Кошићем, Јејићем и др.

Вративши се дома, био је у српској буни. Године 1848 био је Јоксим командант српском одељењу, које је имало да пази, да Мађари не ударају на Срем, и као командант је био на Думбову (код Черевиха), где неје пустио мађарски ратни брод да прође. После буне га је наша влада гањала због неких новаца и рачуна, али га је сам цар избавио тога, и тада је Јоксим становао у Шенбруну. Иначе је становао у Вуковару, Београду, Земуну, Новом Саду.

Јоксим је био познаник многим великим личностима у нашем народу а био је лични пријатељ кнеза Милоша, који га је врло ценио и одредио му годишњу плату 100 ц дуката, коју он до душе, не зна се чијом кривоцом, сиромаш, неје никад ни уживао. Покушао је некакав покрет у Босни, али му неје пошао за руком. Умро је као сиромаш књижевник у Новом Саду на Богојављење 1868 год.

Јоксим Новић је један од најплоднијих наших писаца. Све обиље Новићева рада грана се на двоје: радио је на лепој књижевности, и то као песник (у ужем смислу) и приповедач, и на научничкој књижевности.

Новићева књижевна радња тесно је скопчана са његовим животом. Одуревљен је био за нашу јуначку песму, те га је јуначка му плаха нарав за цело одвела у Босну. Па где је могао наћи лепше забаве, него по селима и саборима народним, где се највише певало, где је могао гледати бар у малом оно, што се приписује Краљевићу Марку. Бујна му нарав, познанства му са свима славним хајдуцима, оно потанко описивање хајдучког живота, сведоче, да је морао бити и хајдук. Па у таком друштву, час

међу хајдуцима, час код турских великаша, зими код сељака, неје ли зар тамо тада Јоксиму прешло у крв да пева? Онде је богме Јоксим за цело чуо песме о Бирчанину Илији, онде је слушао приче о »Врзину колу« и о »Постанку Високим Дечанима«; а они цитати и оне веселе поскочице и задевице из његова рада о »Нашим пјесмама« најбоље сведоче, како је Јоксим познавао наш народ и како је добро знао за многе тајне наших Срба мухамедовске вере, чије су двери православнима затворене.

Јоксим се јавља у књижевности у зрелијим годинама. Поред све моје добре воље да дознам, да ли је Јоксим још какве осим епских песама писао, несам могао наићи, ма да сам неколико тадашњих савремених листова прелистао. Јоксим се јавља први пут године 1847. Већ педесетих је година песма у класичном размеру ређа птица; морале су подлегати, али дабогме да то неје могло брзо ићи, кад су имали тако сјајна представника, као што им беше Лукијан. Али у то се јавља и друга неприлика. Сав дух песника трошио се о питања о језику; јадна и тек у зачетку књижевност наша имала је великих неприлика: етимон, еуфонија, јота и т. д., с друге стране опет... али то даље. Требало је или на једну или на другу страну. Година 1847 учинила је прелом. Српска омладина беше подељена у начелима. Бечка омладина, која стајаше под вођством Вуковим, спремаола се за одсудан бој. Године 1847 као договорно изиде прво »Рат за српски језик и правопис«, у коме ђак Вуков обара и управо у бездан руши начела и самога вођа тих Вукових противника, доказавши им потпуно, да иду рђавим путем и да је само онај правац добар и да се само оним путем може на чисто поље изићи, који је Вук показао, а за потврду Даничићева разлагања излази те исте године »Горски Вијенац« и Бранкове »Песме«, лепше него се икада чуше у овим крајевима, као доказ, да се језиком »бабы Смиланки« може лепо певати и писати.

Али док је »Горски Вијенац« мали део нашег народа читао, док су Бранка многи, и то жестоко, нападали, одвраћајући народ да се не кужи читајући Бранка, изиде баш те исте године прво подражавање народној песми, изиде »Лазарица« Јоксима Новића. Док су дакле мало њих читали »Горски Вијенац«, док су многи кудили Бранка, увиде се на »Лазарици«

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

www.основаност и важност Вукових начела. »Лазарицу« је народ гутао, а слепци су је разносили по саборима као свој умотвор. Отуда се најбоље види, како је Јоксим Новић познавао наше народне песме. »Лазарица« се брзо распрода и дочека одмах те исте године друго издање.

Јоксим је у »Лазарици« на основу народних распода, у лепој и врло згодној целини, опевао пропаст »царевине« српске на Косову. Међу претплатницима могу се читати и имена »високблагородног г. др.« Вука Караџића, Алексе

Радичевића и Ђоке Поповића правника. Чудновато је, да се Јоксим после таког успеха не јавља пуних пет година. Год. 1853 поче излазити у »Седмици« »Ратовање на Црну Гору« а године 1855 изда »Бој код Севастопоља« или »Московију«. Словенима, а нарочито Србима, неје годно кримски рат. У тој се књизи јасно види, какав је Јоксим Словенин; жестоко напада и осуђује те »лекаре«, који својим »медицинама« одржавају млтава старца, који је одавно требао отићи где му је место.

(Свршиће се)

Јован Николић

К О В Ч Е Ж И Њ А

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Српска краљевска академија. Глас XXXIX. Свети Сава, српска црква и српска краљевина у XIII вијеку, од архимандрита Н. Дучића академика, на свечаном скупу 22 фебруара 1893 год. Београд, штампано у краљ. српској државној штампарији 1893 на 8-ни стр. 21. — Цена пола динара. — Може писац имати своје назоре о ком догађају, може другачије гледати на узроке и последице његове, али мора пре свега да пази, да се то његово причање са свима рефлексјама слаже с изворима, које треба наводити потпуно верно. Ово се тражи од свакога књижевног радника на и од ове беседе, која шта више носи назив *академиске* беседе. Али тога у њој на жалост не налазимо, она на ме чини утисак хитње, а не дужега, темељнијега академискога рада. Писац је уочио у XIII веку две епохалне чињенице у нашој историји, којима постави камен темељац св. Сава, и то: автокефалност српске цркве и проглас српске краљевине, те о њима хтеде беседити, управо коју рећи, препричати оно, што су нам записали у давнини два Савина бијографа, Доментијан и Теодосије. Писац нам цитује само Доментијана, по издању Даничићеву од 1865 године, на често и онде, где нам прича оно, што нише у Теодосија (н. пр. стр. 5, 10 и т. д.). Чисто би се могло посумњати, да је писац и једно од тих издања имао при раду; њему као да је служио за извор само Иве Павловића *„Домаћи извори“*. То као да потврђује и оно, што наводи по Доментијану, да је Сава по молби своје браће, Стефана и Вукана, пренео свете моћи оца свога. — Неколико је цитата навео у слободну преводу, додајући и испрваљујући, ма да је све навео под знаком навода као Доментијаново (види н. пр. стр. 9). У свом причању задржао је и оно, што је у бијографа Савиних легендарно, а то на крају XIX века не би требало да је унесено као историски чиница у академиски рад (стр. 11). — Писац узима 1236 годину као годину смрти Савине, 1195 као годину сабора на Рашкој. По њем је св. Сава 10 епископија основао. Утврдо држи, да је из Солуна понео »крмчију на српско-словенском језику, која је његовом иницијативом преведена с грчког језика, а може бити и архијерејски служабник (киротонија), који се до сада није нашао« (стр. 11). — У »Јавору« бр. 11 и 12

изишла је оцена ове беседе од М. М. В(укићевића); о њој би се могла и која рећи, када би било вредно. Ђ.

Ђорђе С. Ђорђевић. Сима Милутиновић Сарајлија (1791—1847) прилог новој историји српске књижевности, написао — Београд 1893. — У мало обрађена поља српско-хрватске књижевности иде прије свега повјесница књижевна. Не говорим о оскудици у добрим компендијама, коју сви осећају, то се још може поднијети, али што би нам пријеко било потребно, то су добре монографије о појединим знаменитим представницима старије и новије књижевности. При том се морају узети у обзир два гледишта или у исти мах једно поред другог или прво једно а потом друго. Ко предузме да пјесника или уопће књижевника оцијени са сваке стране, мораће прво нацртати себи и читаоцу слику његова спољашњег живљења и укупну радњу са добрим и непогодним приликама, у којима се развија, уз то ће тачно назовати сва дјела му и све библијографске помоћнице. Свакојој се мора у сваком случају прво све то пречистити. Тек тада, када су истраживања ма и у полак довела до успјеха, долазе на ред друга питања: не само шта је писао него и како је писао, садржина идеја, које просијавају дјела, степен изворности им или зависности од туђих узора, њихова свеза са духом времена и утјецај на савременике и потоње нараштаје — на све то желели бисмо одговор у таком истраживању. — Господин Ђорђевић се у овој монографији ограничио на прво половину задатка, а при запуштености књижевно-повјесничких студија то је и прво, и израдио ју је савјесно за узор. Нијесам у стању контроловати, је ли писац можда ово или оно превидио; то мора утврдити опширна оцјена. Али у цјелини ми се овај посао свиди веома. Сад се може рећи, књижевност има о животу и дјелима Симе Милутиновића добру монографију. Али други дио задатка сада тек треба да дође на ред; да ли ће га израдити исти писац или други ко, за науку је све једно. Истина проф. Вуловић је у II књ. »Годишњице« (Биоград 1878) започео нешто у овом другом дијелу, али српска књижевност још нема дјела, које би унутрашња питања обрадио тако темељито, као што је она монографија спољашња. — Баш сад видим из 173 књ. Летописа Матице Српске, да је и др. Ст. Павловић почео студију

о Сими. Изгледа да ће то бити нека лака компилација à la Летопис. Да ли је баш пријекно потребна била, то је дабогме друго питање. **В. Ј.***

Никифор Дукић архимандрит. Книжевни радови — Књига 1—3. У Београду 1891, 1892, 1893. 8° 256. 291. 356. — Није рђава мисао, која је покренула ова издања заслужнога писца. Он сам прикупља своје разметнуте списе и издаје их поправљене овдје ондје. Дослије изађоше три свештице. У првој су поглавито описи њеких манастира и њихових старина, затијем њеке филолошке и више приказа; друга је више повјесничке садржине, трећа описује Црну Гору (али не у њену садашњем облику и обиму, и сама приложена карта не показује данашње границе). У овој свештици наћи ће се много златно зрнце, које би се у каквом нерастуреном листу заметнуло, да га није сам писац наново извнио на видјело. Ну вријеме је, да се у таким регреспективним издањима постара за добре индексе, особито за тражење. Још бих желио да се је назначило тачно откуда је што прештампано. **В. Ј.***

* Преведосмо ове оцјене оглашеног научника Ватрослава Јагића из Архива за слов. филологију XV св. (Bibliographisches бр. 62.)

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

+ Новаковић штампа историску расправу „Срби и Турци у XV веку“ као засебну књигу Чушићеве збдужбине.

× У Новоме саду, у издавачкој књижарници и штампарији А. Пајевића, изишле су „Успомене из народног покрета 1848. и 1849. године, које се нарочито тичу обране и пада Сентомаша, названог Србобрана“, а „написао их је и на свет издао *Новак С. Голубски*, Сентомашанин, бивши народни капетан у бурној 1818. и 1849. години.“

= У *Архиву за словенску филологију* св XV у одељку „Bibliographisches“ има на стр. 619—628 од *М. Решетара* „Uebersicht des philologischen Inhalts der serbokroatischen periodischen Publikationen, welche im Laufe des Jahres 1892 erschienen sind.“ 21 периодично издање поређано је овде у азбучном реду и наведени су главнији чланци и рецензије, уз њеке су додате и занимљиве напомене. Навешћемо шта веди за њеке чланке у ланском „Стражилову“. *Живановић, Брашич срп. јез.* бр. 1, 7, 16, 21, 23, 32. Већином добре напомене, само нешто сувише опширно. Одлучно се мора осудити неуљудан тон, у којем су изнесене у бр. 21 и 23 неколике иначе добре напомене Стојановићевој старослов. граматици; ну похвала новом издању Вукова Рјечника (у бр 32) није оправдана. — *Максимовић Ј., Положај српске књижевности према великим књижевностима у опште и према руској књ.*, бр. 8—14. Разлагање г. М. је врло духовито; али кад о српској књиж. говори, као да би могла икад задобити значај н. пр. руске или немачке, вара се љуто, јер малом народу је суђена и мала књижевност. Али много боље, него што је сад, вацело би могло бити. Ну за то би требало да српски књижевници дубље проучавају туђе књижевности, да публика књижевнике оштрије суди, али за то да их боље и потпомаже: једном речју, ако ћемо бити искрени, — што би српској књижевности пре свега требало, то је: више књижевнога образовања у књижевника и више опћег образовања у читалаца. — *Остојић Т. Матица Српска*, бр. 38—40.

Приказује се садашње стање ове књижевне закладе, на то се додају врло паметни предлози, који би зацело могли дати њену раду живље, успешнији импулс. — *Руварца П., Још једнапут о Лебину граду*, бр. 17. Нов прилог из Руварчеве неисцрпне ризнице; завршетак не задовољава. — *Врховца Р.* у бр. 18—20 опет говори о Стојановићевој старослов. граматици; ту је дасвољно показао, колико шкоде личне преирике стварном суђењу. (Још више би се могло то преацити противној страни. — Ур.)

+ Давидовићев „Забавник“ допуњује двадесетих година Вукова „Даница“; престанком њиховим појављује се тридесетих година овога века неколико таквих годишњака, који се садржајем истина не могу мерити с онима, у којима има Вукових руку; али који су ипак у своју средину прикупљали људе са свих крајева и трудили се ле да даду што више штива читаоцу. Један од таквих био је и Тиролов забавник, који је од 1837 почео излазити и то поднатписом Ураниа. Међу његовим сарадницима налази се и Антун Михаковић од Петропоља, тадашњи ц. кр. консул у књажевству Србије у Београду, од кога изиде 1837 године једна далматинска народна песма и пет његових песама, и то: „Нашка — моја домовина“ (Лена наша домовино), „Сада и негда“, Глас оли чут („Ил овако ил онако — домовина оли нашка — ол илирска оли српска — нека тако и овако — јавља се језика глас), „Бог“ (следом „Göthe“), „Отче наш“ (следом „Kleinmann“). Године 1838 штампане су у Уранији Михаковићеве ове песме: Виђење, Пожуда домовине и Одзив Јану Колару. И ова нам песма показује, да Михаковић беше крај осталих својих савременика носилац словенске идеје. Ми је испишујемо овом приликом, јер смо уверени да је мало ком позната.

Дуге ноћи прославасмо
Мрке ноћи столетне
Мучне санке просневасмо
Све о нашим убедне

Ој унуци старе славе,
Де уран'мо с Даницом
Де љуб'мо се, сповнајмо се,
Нек најволи браћу брат.

Узбуд'мо се, помол'мо се
Да је славе, није сан;
Оч'ма, срц'ма, гледајмо се,
Јесте слава, јесте дан.

Ој унуци једне славе,
Окреп'мо се љубавју,
Побратими, пославини,
Бог је с нама — ак' смо ми!

× У најновије се време опажа у лепој књижевности западних народа *струја телеопатскога правца*. Многи чувени књижевници, па међу њима и Хајзе, Бурже и Дебре већ имају приповедака тога жанра. Колико струја са запада има утецаја на нашу књижевност, види се баш овом приликом, када се готово у исти мах јавила два одлична наша приповедача: Хрват Шандор-Ксавер Ђалски и Србин Милорад П. Шапчанин са две лепе приповетке тога жанра: Ђалски са својим „Notturmo“ у „Viencu“ и Шапчанин својим „Селима“ у најновијој свесци матичина „Летописа“. Оба су писца врло вешто обрадила интересантан материјал, који им је био при руци, и покушали су, да са свим самостално и оригинално реше питање, којим се бави телеопатија: шта је узрок појавама, о којима су писали и о којима се у новије време толико пише и расправља.

= У лајнцишком свенаучишту предаваће зимскога одсека из словенске филологије *Лески*: Упоредну граматику великоруског, белоруског и малоруског и њихове дијалекте; тумачење староруске (несторове) кронике; вежбања у читању литавских и лезских текстова. *Шолви*: старобугарска (вацело старословенска) вежбања; граматику модерног чешког језика.

САДРЖАЈ: Песништво: * * *. Записи. Илка. Куц... куц... куц! Мрки Вук. — Поука: Мозак у животиња. — Књижевност: Јоксим Новић Оточанин. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.